

פרק קה

היתר עיסקא

למרות התקנת חכמים בעיסקא עדיין ראו הנותנים שהם קרובים להפסד כיון שהמקבלים היו טוענים שהפסידו את הקרן באונס ולא הרויחו ואף כשהרויחו כיון שהרווח מיניה וביה פעמים שחלקם ברווח קטן ולכן נמנעו מכך, ומחמת דוחק הפרנסה כדי ליתן מחיה לבני ברית שאינם בקיאים במשא ומתן **קצא** ראו חכמי ישראל לתקן הסכם שימנע מהנותנים את חששם וירגישו בטחון על הקרן ועל הרווח. ובגינת ורדים (כלל ו ס' ד) מבואר שסיבת התקנה היתה כדי להציל עשוק מיד עושקו כשהמתעסק מעלים את הרווח ומרמה שהפסיד את הקרן או שלא הרויח. ובטור האבן (ס' מה) משמע שאין הטעם כדי להציל מהרמאים אלא כדי להבטיח את

כבר נתבאר לעיל שהנותן כסף למקבל בתורת עיסקא, הרי הם כשותפים בעסק, זה נותן המעות וזה מתעסק במעות להרויח בהם וחולקים ברווחים **קצא**, וכבר תיקנו חכמים בב"מ ק"ד: שעיסקא היא פלגא מלוה פלגא פקדון **קצב**, דעבוד רבנן מילתא דניחא ליה לנותן וניחא ליה למקבל. כלומר שאחריות הנותן על חצי מהסכום שהוא חלק הפקדון ואחריות המקבל על חצי מהסכום שהוא חלק ההלוואה, ואת הרווח אמור ליטול כל אחד מחלקו, הנותן מחלק הפקדון ששלו הוא והמקבל מחלק ההלוואה ששלו הוא. ומכיון שכך הרווח שנותן המקבל לנותן אינו ריבית כי זה רווח שהניב הפקדון ששייך לנותן ואין ריבית בפקדון אלא בהלוואה.

קצא. לקמן נבאר מה הדין כשבאמת הכסף לא ניתן כדי לעסוק בו אלא להלוואה רגילה לצורך מחיה או פרעון חוב.

קצב. ולא הכל פקדון כדי שבטענת אונס של המקבל לא יפסיד הנותן הכל אלא רק מחצית.

קצג. עטרת זהב ס' קסז, קונטרס הריבית להסמ"ע דרך ארוכה ס' כב.

אונסין כיון שבכהאי גוונא המקבל פטור באונסין אלא שכל זמן שלא בירר שנאנס באופני הבירור שהותנו אינו יכול לפטור עצמו.

נאמנות על ההפסד בעדים

מה שאינו נאמן על ההפסד אלא בב' עדים כשרים מקורו מהתרומת הדשן (סי' שב) שאפשר להתנות שאינו נאמן שלא הפסיד בידיים אפילו בשבועה או עדים אלא אם יעידו רב וש"צ וכה"ג אנשים יושבי אוהלים בעיר שיש להם ידיעה במו"מ שבעיר, ואע"פ שכתב בתוך דבריו שאין מקור להתיר כן בריבית קצוצה, הכא לא חשיב קציצה כיון שאם לא ירוויח יכול לישבע על כך ולהפטר. ועוד דקדק הט"ז (סי' קסז סק"א) בדבריו דהיינו דווקא כשיש לעדים ידיעה קצת בעסקיו, דבלאו הכי הרי אי אפשר שיבואו להעיד והוי קרוב לשכר ורחוק להפסד. וכן כתב הסמ"ע (קונטרס הריבית דרך ארוכה ח) שאין להתנות שלא יהיה נאמן אלא ע"פ עדים הדדים מאה פרסא מהם שהרי אי אפשר שיבואו להעיד.

והנה כיום יתכנו עסקים שאינם ידועים כגון באינטרנט ובטלפון ויתכן שאי אפשר לברר ע"י עדים שהפסיד את

הקרן והרווח למרות שהאחריות גם על הנותן, ויבואר.

תקנת מהר"ם מקראקא

בספר נחלת שבעה (סי' מ) מובא נוסח שטר היתר עיסקא שתיקן מהר"ם מקראקא קצד ומלבד הא דהוי פלגא מלוה ופלגא פקדון, וישלם למקבל שכר טירחה על טרחתו בחלק הפקדון, יש עוד ג' תנאים.

תנאי א: אין המקבל נאמן שהפסיד את קרן הפקדון אלא בב' עדים כשרים.

תנאי ב: אינו נאמן שלא הרוויח אלא בשבועה חמורה.

תנאי ג: מחליטים מראש על סך דמי התפשרות שאת זה יתן לנותן כחלקו ברווחים [אם לא נשבע שלא הרוויח].

הגבלת הנאמנות

ב' התנאים הראשונים הינם תנאי הגבלת נאמנות. ומכיוון שהתנאים קשים לכן הנותן בטוח בהשקעתו, ומאידך הינם ברי השגה ולכן אינו נחשב קרוב לשכר ורחוק להפסד הנקרא רשע (ב"מ ע.), ואתי שפיר אף לפסק הרמ"א (סי' קעז ב) שצריך להיות כל האחריות של הפלגא פקדון על הנותן ואפילו אחריות

קצד. בעיקר העיסקא תיקן כעיסקא שחלוקת האחריות והרווח היא לפי זמן כמבואר בטוש"ע סי' קסז, ובשאר האחרונים תיקנו כעיסקא שפלגא מלוה ופלגא פקדון בכל זמן העיסקא כמבואר בטוש"ע סי' קעז.

הערמה

אע"פ שמן הסתם לא יביא המקבל עדים שהפסיד ולא ישבע בנקיטת חפץ [ספר תורה] בידו שלא הרוויח, מ"מ כיון שיש לו את האפשרות לכך סגי בזה להחשיב את העסק כקרוב לשכר ולהפסד, ומצינו כדבר הזה בתוספות בב"ק (קב.) שיכול הנותן להתנות שאם ילווה את הכסף לגוי יקח ממנו משכונות של כסף וזהב וישמרם תחת הקרקע ואם לא יעשה כן תהיה כל האחריות על המקבל, כלומר שאע"פ שמתנה תנאי שאנו יודעים מראש שכנראה המקבל לא יקיימו מ"מ לא חשיב הנותן רחוק להפסד כיון שיכול המקבל לקיימו ואז הוא קרוב לזה ולזה. וכן נקט השו"ע (סי' קעז ה.) אולם השל"ה (חולין נר מצוה) כתב על דברי התוס' הללו שכל זה דווקא אם סבור הנותן שהמקבל יעשה כפי התנאי אבל אם ברור לו שלא יעשה כן על זה אמרה תורה אצל ריבית "ויראת מאלוקיך".

חשוד על השבועה

כשהמקבל חשוד על השבועה, לכאורה תלוי בפלוגתא האחרונים האם השבועה היא ככל שבועת המשנה לגבי שותפים שהדין הוא שחשוד על השבועה פטור משבועה וכן דעת הנודע ביהודה (חו"מ ל), או שהמקבל מחייב את עצמו בשבועה חדשה שלא יהיה נאמן שלא הרוויח בלעדיה וכן דעת

הקרב, ובנוסח היתר עיסקא שהובא בספר נתיבות שלום הוסיף שאם לא תהיה אפשרות לברר ע"פ תקנת מהר"ם יהיה המקבל נאמן ע"י הצגת ספרי החשבונות המאושרים ע"י רואה חשבון בפני בי"ד רבני המוסמך על הצדדים, ואם אין לו ספרי חשבונות יהיה נאמן בשבועה גם על הקרב.

נאמנות על אי רווח בשבועה

אף לגבי השבועה דעת הסמ"ע (קונטרס הריבית דרך קצרה ג) שאין להתנות תנאים מיוחדים שימנעו ממנו לישבע כגון שישבע דווקא בין אשרי ולמנצח בבית הכנסת ברבים. ומה שעל הרווח סגי בשבועה ולא הזקיקו עדים ביאר העטרת זהב (סי' קסז) בכמה אנפין. **א.** משום שלהשיג עדים על אי רווח זה אינו בר השגה, משא"כ בהפסד הקרב הרי יכול להביא עדים שנשרף מחסן הסחורה לדוגמא. **ב.** משום שלגבי הקרב שייך מחילה כלומר שאף אם הפסיד ואין לו עדים יכול למחול ולתת במתנה, ואינו ריבית כיון שאינו יותר מהקרב, משא"כ רווח היתר על הקרב אם אינו קיים אין היתר לתתו במתנה. **ג.** לגבי הקרב הנותן טוען טענת ברי שנתן לו המעות וחובת הראיה שהפסיד באונס על המקבל, משא"כ לגבי הרווח אין לנותן אלא טענת שמא ואם המקבל יודע בוודאי שלא הרוויח ומשלם כיון שאין לו עדים הוי ריבית.

מעיסקא כזו אמור להניב במשך תקופת העיסקא. ומצינו ב' דרכים בהגדרת סך ההתפשרות.

א. בגינת ורדים (כלל ו' ס' ד) מבואר שהוא ניתן מתוך כלל הרווחים שהרוויח העסק, כלומר שאין זה אלא התפשרות בחלוקת הרווח.

ב. בטור האבן (ס' מה) מבואר שכל זמן שאינו נשבע מחויב לשלם את סך התפשרות והשבועה היא במקום פרעון. נמצא שאף באופן שלא הרוויח אם אינו נשבע מחויב לשלם. וכן משמע בחכמת אדם (כלל קמב יב) שכתב שסך ההתפשרות הוא בעד השבועה, דהיינו שאינו אגר נטר אלא אגר להפטר משבועה. וכן כתב להדיא בקיצור שו"ע (ס' סו ג) שאפילו המקבל יודע שלא הרוויח יכול ליתן לנותן מה שקצבו דכיוון שיש עליו חיוב שבועה יכול לפטור את עצמו בממונו מן השבועה.

ובשורש פלוגתתם שמעתי לבאר קצו שהרי לגינת ורדים תקנת היתר עיסקא נתקנה כדי להציל מן הרמאים שטוענים שהפסידו את הקרן ולא הרוויחו כדמבואר בדבריו, משא"כ לטור האבן התקנה היא כדי להבטיח לנותן את השקעתו למרות שהופסד הקרן ולא הרוויח.

הנתה"מ (חו"מ ס' צג ג) וכן עולה מדברי הטור האבן (ס' מה), וא"כ כשחשוד על השבועה הרי שמתחייב רווח בכל אופן, ואמנם הנותן אומר שנאמן עליו מ"מ אין להשביעו שמא ישבע לשקר והוי חלול ה' כמבואר בשו"ע (חו"מ ס' צב א). ובאמת הסמ"ע (קונטרס הריבית דרך קצרה ג) כתב שאם המקבל חשוד על השבועה לא יעשה עמו עסק. ולגבי מנהל בנק מטו משמיה מרן הגרי"ש אלישיב קצה להיתר דלא חשיב חשוד על השבועה כיון שחזקה אומן לא מרע אומנתיה ואין חשש שישבע לשקר. ובהיתר עיסקא של בנק מרכנתיל דיסקונט (תשסז) הנוסח שלא יהיה נאמן שלא הרוויח כי אם בשבועה חמורה או בעדים כשרים. ובנוסח היתר עיסקא המופיע בספר נתיבות שלום כ' שכשאי אפשר להשביעו יהיה נאמן ע"י הצהרה בפני בי"ד בצירוף מסמכים המאשרים את הצהרתו, ובכך מהני גם לחשוד על השבועה וגם לאופן שאין המקבל יכול להשבע כיון שלא יתעסק בכסף בעצמו כגון בעל חברה.

דמי התפשרות

בהסכם על סך דמי ההתפשרות יפטרו מהדין ודברים כמה הרוויח וכמה הוצאות היו לו וכו'. וכמובן שסך ההתפשרות מוגבל ברווח שפלגא

קצה. נתיבות שלום.

קצו. מהרה"ג שלמה ברינקמן.

שכר טרחה

עצם טרחת המקבל להרוויח בחלק הפקדון של מי שהלוה לו את חלק המלוה הוי ריבית, והפתרון הוא שהנותן ישלם לו על טרחתו. ותנן (ב"מ סח.) אין מושיבין חנווני למחצית שכר אלא א"כ נותן לן שכרו כפועל בטל. ומבואר בראשונים כמה שיטות שאין זה שכר מושלם על טרחתו, וכתב הרא"ש (סי' לט) דסגי בהכי משום שאין כאן ריבית מן התורה אלא רק מיחזי כריבית קצו, ומבואר בפוסקים (טוש"ע סי' קעז ג) שכשמתנה מראש סגי בשכר מועט כדינר, ודעת הש"ך (סי' קעז סק"ט) שבכה"ג סגי אף בשכר מסופק כמותר שליש בשכר.

ולכן בנוסח היתר עיסקא של המהר"ם כתוב שמצהיר כי קבל שכר טרחה, אולם בחוות דעת (סי' קעז סק"ז) מבואר שמשום שכל הרווח שמעבר לסך ההתפשרות הוא למקבל הוי כמו שהתנו מותר שליש בשכר שהתיר הש"ך, אבל צריך שיאמר למקבל שרווח זה הוא לשכר טרחתו. וכעין זה כתב השער דעה

(סי' קעז סק"ג) שהמנהג המקובל בשטרי היתר עיסקא שאין מדקדקים ליתן שכר טרחה כיון שזה גופא שהמקבל מרוויח את כל הרווח שמעבר לסך ההתפשרות זו כבר סיבה לטרוח בפלגא פקדון בלי שום קשר לפלגא מלווה, ואולי זה הביאור מדוע בנוסח היתר עיסקא שבקיצור שו"ע לא הוזכר כלל שכר טרחה. ועוד נראה לומר שאף השכר טרחה מחושב ומקוזז מסך ההתפשרות.

בנוסחאות היתר עיסקא המעודכנות של רוב הבנקים קצו מסוכם שהמקבל מקבל על עצמו ארבעים וחמשה אחוזים בהפסד וחמישים אחוזים ברווח, כלומר שחלק ההלואה הוא רק ארבעים וחמשה אחוזים, ולכן מעיקר הדין מגיע לו רק ארבעים וחמשה אחוזים ברווח, נמצא ששכר הטרחה הוא מה שמקבל ביתרה שבאחוזי הרווח דהיינו חמשה אחוזים. למעט נוסח היתר עיסקא של בנק המזרחי קצט ובנק יהבי שבו מסוכם שהמקבל מקבל על עצמו שליש מסוכם העיסקא בהפסד ומחצית מהרווח, נמצא ששכר הטרחה הוא כששה עשר אחוזים.

קצו. וכן מבואר בגמרא (ב"מ סט.) בעובדא דר"א מהגרוניא אי לא יהיבנא לך טפי פורתא מיחזי כריביתא.

קצח. לאומי – תשפ"ג, הפועלים – תשס"ו, הבינלאומי – תשס"ה, פאג"י – תשס"ט, מרכנתיל דיסקונט – תשס"ז, ירושלים – תשנ"ו, איגוד – תשס"ז, טפחות – תשס"א, אוצר החייל – תשע"ב.

קצט. תשמ"א. יש לציין כי בנק טפחות חתם על היתר עיסקא שונה משל בנק המזרחי, ובתשע"א כתב ביה"ד שבראשות מרן הגר"נ קרליץ מכתב שהומצאו לו מסמכים המאשרים שההיתר עיסקא של בנק מזרחי מהווה חלק בלתי נפרד מההתקשרות החוזות המחייבת של בנק מזרחי טפחות (העתק הה"ע והמכתב בסוף הספר).

ר. תשנ"ו.

כיצד התייחסו רבותינו להיתר עיסקא

כתב החתם סופר (שו"ת חו"מ מח) שהיתר עיסקא היא דרך סלולה בלי פקפוק, ובשו"ת אמרי יושר (ח"ב קצב) כתב שאפילו בעל נפש יכול לסמוך על זה. אמנם במעשה רב (קח) כ' בשם הגר"א שאין היתר ברווחים כלל, ובמעשה רב החדש הוסיף משמו שבי"ד של מעלה לא מסכימים להיתרים, אולם מטו משמיה דמרן הגר"ד לנדור"א שיתכן שכוונת הגר"א להיתרים אחרים שהיו נהוגים באותה תקופה. והחזון איש כתב שהמפקפק בתקנת פרוזבול ובתקנת היתר עיסקא הוא מפקפק על דברי חז"ל (דרך אמונה ח"ג במכתבים מהחזו"א מכתב יב). ברם זה לשון האורות אילים (אות תמט, לבעל הפלא יועץ) לפי כוונת הבורא בצווי מצווה זו לא יצאנו ידי חובותינו בעשיית שטר עיסקא דבין כך ובין כך הלווה נשוק, אשר על כן אני מצווה את זרעי ישתדלו בכל עוז שלא להלוות בריבית אפילו בדרך הכשר. יב

כשאינן כוונת המקבל להתעסק במעות

כתב השו"ע הרב (מג) שאם יש למקבל איזה סחורה בעין כשיעור חצי

המעות י"י יכול להשתמש במעות לצרכיו האישיים ולהקנות לנותן את הסחורה ההיא ויתעסק בה לתועלת הנותן, והוסיף שבכה"ג הקילו שאין צריך להקנות לו בקנין גמור, ובקנין כסף סגי. ובחכמת אדם (כלל קמג ה) הצריך קנין סודר. ובשו"ת משאת בנימין בתשובת בנו ר' אברהם (פ"ד) כתב שיכתבו כן בשטר ההיתר עיסקא שאם יוציא את המעות לצרכיו אז עיסקא שיש לו ממקום אחר תהיה תמורת הממון, ומהני אפילו כשבשעת קבלת המעות עדיין אין לו את העיסקא ההיא, על פי פסק העיטור שבשותף מהני כל תנאי ואפילו בדבר שלא בא לעולם דבההיא הנאה דקא סמכי להדדי גמר ומיקני, וכ"ש הכא שיש לו הנאה נוספת שיכול להוציא את הממון לצרכיו. ובאמרי יושר (ח"א קכ) כתב שכשיש לו עסק אחר אין צריך כלל להתנות כן בהדיא דכיון שבאים לעשות בדרך היתר מסתמא זה דעתם.

אולם אם אין לו סחורה או עסק אחר כשיעור חצי המעות שיכול להניב רווח כשיעור ההתפשרות נפל היתרא בבירא והוי ריבית מן התורה, וכגון שמקנה לבנק חלק בקרן פנסיה שלו

רא. תקנת הריבית פ"א הערה 9.

רב. בשו"ת להורות נתן (ח"א צב) כתב שטוב לסמוך על היתרם של הקדמונים ולא להמציא אופנים של היתר מדעתינו, כי הלכות ריבית עמוקות מני ים ובקל אפשר לבוא לידי טעות.

רג. ולדידן שמתנים את חלוקת העיסקא בפקדון גדול יותר מהמלוה צריך שתהיה לו סחורה כערך חלק הפקדון, ולקמן יתבאר שיש אופנים שנוזקים לעיסקא שכולה פקדון ובכחאי גוונא בעינן שתהיה לו סחורה כשיעור כל המעות.

שמניבה רווח של שתי אחוז וריבית הבנק היא של ארבע אחוז.

אין לו עסק אך יש לו נכס שיכול להניב רווח

אך אם אין לו עסק אחר, אך יש לו נכס שיכול להניב רווח, שפיר דמי, ולכן אם יש לו דירה יכול להקנות לנותן חלק בה כשיעור המעות, שהרי בדרך כלל מחירה עולה מעת לעת יי, ובתנאי שחלק כזה ממנה פנוי ואינו שייך לבנק על פי היתר עיסקא שבמשכנתא קודמת כחלק הפקדון. ובכה"ג לכו"ע קנין כסף הוא קנין המועיל שהרי קרקע נקנית בכסף, ואע"פ שאינו מקנה לו חלק בדירתו כדרך שבנ"א מקנים נדל"ן עם רישום בטאבו וכו', מ"מ אי אפשר לומר שלא נתכוונו לקנין שהרי רוצים לעשות בדרך היתר. ובלקיחת הלואה מהבנק אתי שפיר משום שההיתר עיסקא הוא חלק מתקנות הבנק ואין לבנק אפשרות להלוות בריבית למי שיש לו נכס המניב רווח, ובלקיחת הלואת משכנתא מהבנק שבין כך משעבד להם חלק בדירה פשוט עוד יותר לומר שע"י ההיתר עיסקא מקנה להם קנין גמור יי.

והוא הדין אם יש לו רכב שיכול להשכירו או לעשות בו הסעות, או מט"ח, או תכשיטי זהב שהרי מחיר הזהב יכול לעלות, למעט טבעת נשואין שאין הדרך למוכרה יי. ובתנאי שהדבר יכול להניב רווח כסך ההתפשרות כנ"ל.

מקח החוזר

והנה מותנה בהיתר עיסקא שבתום תקופת העיסקא יחזיר המקבל את הקרן לנותן, ובאופן שהקנה המקבל לנותן נכס כנ"ל אז בסיום העיסקא יחזיר הנותן למקבל את הנכס כנגד הקרן, והרי מבואר בשו"ע (סי' קעד א) מכר שדה לחבירו וא"ל לכשיהיו לי מעות תחזיר לי קרקעי לא קנה והפירות ריבית. [ויש שמחמת כן מוסיפים תנאי בהיתר עיסקא שאינם יכולים לכופ זה את זה להחזיר את הנכס תמורת המעות אלא יש אפשרות להשאיר את מעות הקרן אצל המקבל ואת הנכס אצל הנותן, אלא שסעיף זה לא יאושר ע"י עו"ד]. ומצינו כמה דרכים באחרונים באיזה אופן המקח חל למרות התנאי, בחו"ד (שם) מבואר שכשאומר 'על מנת' הוי מכירה גמורה, בנודע ביהודה (יו"ד סי' עה) מבואר שכשאומר לכשיהיו לי

רד. שו"ת תשורת שי ח"א כג, ואמנם השו"ע הרב (מב) כתב שאין למקבל להוציא המעות בהוצאה שאין בה רווח כגון לצורך דירתו, אולם כבר כתב בספר טעם ריבית (קו"א כג) שלא מיירי אלא בזמנו ומקומו שמחירי הדירות לא התייקרו, משא"כ בזמנינו שהמומחים צופים עליית מחירים ורבים רוכשים דירות להשקעה, ודאי שנחשב עיסקא לכל ענין. רה. נתיבות שלום קונטרס הית"ע יג. רו. הגר"פ וינד.

מעות תחזור ותמכור לי הוי מכירה גמורה, ובסמ"ע (חו"מ סי' רז סק"א) מבואר שכשקובע זמן שקודם לכן לא יוכל להחזיר חל המקח. ולכן הציע הגרש"צ רוזנבלט להשתמש בנוסח שאתי שפיר לכו"ע, שמקנה את הנכס לנותן על מנת שבסיום העיסקא יחזור וימכרנו לו ומ"מ לא לפני זמן פלוני. ובהיתר עיסקא מול הבנק כשזקוקים להקנאת נכס ס"ל שיש להקנות להם ע"י אחר, ובשעת הקנין יאמר המקנה את התנאים הנ"ל [ולבנק לא איכפת מתנאי הקנאת הנכס והעיקר שיהיו רווחים]. ויש אומרים שבהיתר עיסקא מוכח טפי שיש גמירות דעת לקנין שהרי אין המקבל מתחייב לקנותו באותו סך שמכרו דיכול להביא עדים שהוזל הנכס ונפסד הקרן. ובהיתר עיסקא של בנק לאומי (תשפ"ג) הוסיפו שבעת שהמקבל יחזיר את הקרן יקנה המקבל מהנותן את הנכסים בקנין המועיל וכערך שווים בעת ההחזר, ובכך הרוויחו את חלות המקח לשיטת הנודע ביהודה.

רווח עקיף

השואל ומשיב (מהדו"ק ח"ג קס) התיר למלמד הזקוק למעות לצרכיו

האישיים ללוות בהיתר עיסקא אע"פ שאין לו כל עסק או נכס המניב רווח, מכיוון שאם לא ילוה את הכסף לא יהיה לו מה לאכול ולא יוכל להמשיך להתפרנס כמלמד, והוי רווח עקיף ושפיר מקרי עסק. וכן אם המקבל מוציא את המעות לצורך נשואי בנו חשיב רווח עקיף בזה שמכאן ואילך אין בנו סמוך על שולחנו. והרבה אחרונים"י מיאנו בזה. ומרן הגר"ש אלישיב"י התיר ברווח עקיף באופן שיש לו עסק אך אינו מקנהו לנותן, כגון תוכנית חסכון שנושאת רווח דאילולי שהיה מקבל מהנותן את המעות לצרכיו היה נזקק לשבור את תוכנית החסכון.

ולכן מי שאין לו עסק או נכס בשווי חצי המעות שיכול להניב רווח כסכום ההתפשרות ולוקח את המעות לצרכיו האישיים, כגון בתחילת חיי הנשואין כשעדיין לא רכש דירה ותורתו אומנתו, אין ההיתר עיסקא מועיל לו דבר, והפתרון הוא שיקנה לו אביו וכדומה חלק מנכסיו כשיעור דמי העיסקא"ט. וזה נפק"מ בכל פעם שנכנס למינוס בבנק"י.

רז. מהרש"ג ח"ב סי' ב, תשורת שי סי' פח, אמרי יושר ח"א סי' קח ועוד.

רח. נתיבות שלום קונטרס הית"ע יז.

רט. וטוב שימכור לו בעיכוב תשלום ולא יתן לו במתנה כדי שלא יגדל חלקו בירושה בעתיד אם לא יקנה לאביו בחזרה, הגר"פ וינד.

רי. אלא שבכה"ג סגי בהשקעה קטנה בהתאם למינוס כגון שקונה קניה מרוכזת בזול כחופשי חודשי או מנוי לבריכה, הגר"פ וינד.

נוסח הבנקים בענין שימוש בכסף לצרכיו האישיים

בנוסחאות היתר עיסקא המעודכנות של רוב הבנקים י"א מסוכם 'המקבל יעסוק בדמי העיסקא בכל עסקיו המותרים ונכסיו לטובת העיסקא, בין בעסקיו ונכסיו הקיימים ובין בעסקים ונכסים שמכאן ולהבא, ואפילו אם תינתן העיסקא רק למטרה מסוימת, הרי שלמרות התנאי האמור במסמכי הבנק, הבנק מסכים כי המקבל יעסוק בכל עסקיו ונכסיו לטובה בעיסקא הנ"ל וכו', ותמורת דמי העיסקא יקנה לנותן חלק בעסקיו ונכסיו הקיימים של המקבל, וכן בכל עסק ונכס שיקנה המקבל מכאן ולהבא יקנה כנגד דמי עיסקא עבור הנותן ויעסוק לטובתו של הנותן, והכל בקנין היותר מועיל ובאופן היותר מועיל, כך שבכל עסק או נכס שירוויח בו המקבל הרי הוא רווח העיסקא'.

אך בנוסחאות היתר עיסקא של בנק המזרחי ובנק יהב מופיע רק שיעסוק בכל עסקיו הקיימים והעתידיים שאותם מקנה לנותן אך לא מופיע שאף נכסיו שאינם עסקיו עומדים לכך, ויש בזה מעלה למי שיש לו עסקים, וגרעיותא למי שמסתמך רק על נכסיו הקיימים שיכולים להניב רווח.

ומ"מ יש תועלת בתנאי זה גם לאופן שלקח את המעות לעסק מסוים והפסיד או שלא הרוויח, אולם הרוויח בעסק אחר.

כולה פקדון

ישנם אופנים שאין בתנאים הנ"ל פתרון לאיסור ריבית, כגון שאין חלק הפקדון שבעסק יכול להניב רווח כסך ההתפשרות, או בנק שמתחייב הלואה חנימית למי שיעביר אליו משכורות, שהעברת המשכורות היא כנתינת מעות עיסקא לבנק ואי אפשר לומר שההלואה מהבנק היא דמי ההתפשרות שהרי כשהבנק אמור לתת רווח ונותן הלואה במקומו הרי זה ריבית, שהרי הלקוח מוחל על הרווח שמגיע לו, בגלל ההלוואה שמקבל.

ועל כן ניתן לקבוע שעיסקא זו תהיה בתורת כולה פקדון, אמנם כמה אחרונים כתבו שיש בהיתר עיסקא כזה הערמה י"ב וביאר הברית יהודה (פרק מ סעיף ב הערה ב) כיון שאינו על יסוד תקנת חז"ל, אולם העצה היא לעשות היתר עיסקא משולב שבדרך כלל הכסף ניתן בתורת פלגא מלוה ופלגא פקדון כתקנת חז"ל ואם יהיו עסקאות שזה לא יועיל לפתור את בעיית הריבית מסוכם שכולה פקדון י"ג. וכך הוא בנוסחאות היתר

ריא. לאומי - תשפ"ג, הפועלים - תשס"ו, הבינלאומי - תשס"ה, פאג"י - תשס"ט, מרכזתיל דיסקונט - תשס"ז, ירושלים - תשנ"ו, איגוד - תשס"ז, טפחות - תשס"א, אוצר החייל - תשע"ב.
ריב. ע' ריטב"א ב"מ סח. לגבי עיסקא שכולה פקדון שאין בזה ריבית אבל אין להערים בדבר זה.
ריג. תורת ריבית פט"ז הערה קסט.

עיסקא המעודכנות של הבנקים שאם יעסקו בעסק שאין בתנאי ההיתר לבטל מהם איסור ריבית אז תהיה כולה פקדון ואחריותו של המקבל תהיה רק אחריות גניבה ואבידה כשומר.

ובמנחת שלמה (סי' כז ד) הקשה כיצד יתכן שאותו סך התפשרות מתאים לב' האופנים המוזכרים בשטר דאילו כשכולה פקדון סך ההתפשרות אלף א"כ כשרק פלגא פקדון היה אמור לתת חמש מאות ואם נותן אלף אין זה אלא משום ההלואה דפלגא מלוה. ושמעתי מהגר"פ וינד ליישב שאפשר לפרש בכה"ג שלעולם סך ההתפשרות מהפלגא פקדון אלף וכשכולה פקדון אינו נותן יותר מאלף כיון שמגיע למקבל שכר טירחה הרבה יותר גדול שהרי טורח רק בחלקו של הנותן. ברם במקרה שאין חלק הפקדון יכול להניב רווח כסך ההתפשרות, זה לא יעלה ארוכה, אלא במקרים אחרים שזקוקים לעיסקא שכולה פקדון כגון בהלוויני ואלוך (הרה"ג יהודה גליס).

רווח המתרבה עם הזמן

השו"ע (סי' קעז טז) נקט שאף במכירה שיש בה קולא של ריבית בדרך קנס מ"מ בקנס המתרבה אין להקל, דמה שהקילו בקנס חד פעמי הוא משום שהקנס חל ברגע אחד ואין כאן אגר נטר,

משא"כ בקנס המתרבה שהשכר הוא על הזמן, והשו"ע הרב (מח) כתב שיש בזה ריבית מן התורה. וכתב הט"ז (סקכ"א) שאף היתר עיסקא לא יהני לשכר התפשרות שמתרבה עם הזמן, והש"ך בנקודות הכסף פליג שבהיתר עיסקא כשם שמותר לקחת תוספת כך מותר גם כשמתרבה עם הזמן, והביאור שהרי ככל שעובר הזמן העיסקא מרוויחה יותר. והבית מאיר הסכים לש"ך, ובשו"ת צ"צ (קב) כתב שנהגו להקל בזה.

אולם החכמת אדם פתר את חששו של הט"ז, שתיקן בנוסח ההיתר עיסקא (כלל קמג נוסח ב) שכשסך ההתפשרות מתרבה כל חודש אז בכל חודש מסתיימת העיסקא ואם המקבל לא מביא עדים שהפסיד ולא נשבע שלא הרוויח שתיקתו כהודאה שלא הפסיד וכן הרוויח, ותיכף מתחילה עיסקא חדשה, שמסוכם שהמעות ישארו אצל המקבל עד זמן פלוני שאז רוצים לסיים את העסקאות לגמרי. ואם בסוף החודש מביא המקבל עדים שהפסיד את הקרן או נשבע שלא הרוויח יש רשות לנותן לגבות את יתרת המעות תיכף.

הגבלת זמן העיסקא בהיתר עיסקא של הבנקים

בנוסחאות היתר עיסקא המעודכנות של רוב הבנקים י"ד הוסיפו

מועד הבאת העדים והשבועה, ובכך אתי שפיר.

בבנק מרכנתיל דיסקונט ובנק אוצר החייל [ובנק לאומי - תשפ"ג] הוסיפו עוד סעיף שאם יש לשון בהיתר עיסקא שאינו מועיל להתיר איסור ריבית לא יתבטל ההיתר עיסקא אלא יחול בלעדיו, ובכך אתי שפיר. וכן הוסיפו בבנק פאג"י ובנק ירושלים בסוף השטר תחת החתימות.

בבנק המזרחי ובנק יהב לא החמירו את החכמת אדם וממילא לא אתו לידי קולא כנ"ל.

הבנקים שהוסיפו את הסעיף הנ"ל מהחכמת אדם, הוסיפו לאחר מכן כעין מה שהוסיף החכמ"א שאם המקבל יודיע בסוף חודש שהפסיד את הקרן או שלא הרוויח עליו לשלם מיידית את הפלגא מלוה ואת מה שלא הופסד מהפקדון, [פרט לבנק לאומי - תשפ"ג]. ויש שהוסיפו^{רט} שצריך לעשות כן לפני שתדון טענתו על ההפסד או אי רווח, ויש שהוסיפו^{ריז} שלא ידונו בהפסד ואי הרווח לפני שקיים כן, ויש שהוסיפו^{ריז} שבמידה ולא יעשה כן בית הדין רשאי לעשות כפי ראות עיניו, ויש שהוסיפו^{ריז} שאם לא

סעיף זה של החכמת אדם שכל חודש מסתיימת העיסקא, אך לא מטעמו, שהרי לעיתים הריבית אצלם יומית וא"כ היה להם לסיים עיסקא כל יום, אלא טעמם כדי לבטח עצמם ממקבלים שירצו להביא עדים או להשבע שלא יועיל להם אלא החל מהחודש האחרון, כיון שבשתיקתם עד עתה הוי כהודאה שהעיסקא הרוויחה.

והנה במציאות הנוכחית לעיתים אין המקבל שם לב שנסתיימה עיסקא אחת ומתחילה עיסקא שניה, ולעיתים אי אפשר לדעת בפסק זמן קצר כזה האם הרוויח, ביחוד אם היה שינוי ביום האחרון של החודש, וא"כ כיצד ניתן לראות בשתיקתו הודאה שלא הפסיד וכן הרוויח.

בבנק פאג"י ובנק טפחות ובנק הבינלאומי ובנק אוצר החייל מסוכם שעליו להודיע תוך שבוע מסוף החודש. ובבנק הפועלים ובנק איגוד מסוכם שעליו להודיע בכתב תוך חמשה ימים מסוף החודש. וזה סביר יותר.

בבנק לאומי (תשפ"ג) כתוב רק שאם מותנה לשלם תשלומים מזמן לזמן הרי שבזמן התשלום מסתיימת העיסקא ואם נשארו המעות אצל המקבל מתחילה עיסקא נוספת. ולא הגבילו את

רטו. פועלים - תשס"ו, ירושלים - תשנ"ו, איגוד - תשס"ז, טפחות - תשס"א.

רטז. פאג"י - תשס"ט, אוצר החייל - תשע"ב.

ריז. מרכנתיל דיסקונט - תשס"ז.

ריח. הבינלאומי - תשס"ה.

לו יתרה לפרוע מיידית שהרי הפסיד הכל ואם היה מביא עדים על כך היה פטור, ומשום שהאופציה הזו קיימת כבר לא נחשב שיש עליו אחריות אונסים.

היתר עיסקא כללי

בשנת התרפ"ד הנהיגו כמה רבנים [מרנן הג"ר עזריאל אייגר והגר"מ אריק ועוד]^י שכל סוחר יחתום על היתר עיסקא כללי שבו הוא מצהיר שכל עסקיו הם על פי היתר עיסקא, וזה מועיל כמו שלענין נדרים י"א (שו"ע י"ד סי' ריא ב) שמהני מסירת מודעה מראש, וכן משום שכל העושה על דעת ראשונה הוא עושה. אולם בשו"ת משנת רבי אהרן (סי' כ) כבר תמה על זה, שאין סברות אלו אלא בדברים שבין אדם לעצמו, ועוד שלא מצינו שמועיל מסירת מודעה אלא לבטל אך לא להחיל חלות התחייבות, והסכים לדבריו מרן הגרא"ז מלצר (אוסף חידו"ת סי' מו).

למרות זאת בבנקים, כיון שיש כל מיני תקנות בבנק וכל לקוח יודע שעסקיו כפופים לתקנות לכן יש לזה תוקף^{יב}, משא"כ בחנות שבדרך כלל אין

ישלם את היתרה מיד יחשב כהודאה שהוא חוזר בו מטענתו שהפסיד או לא הרוויח.

ועוררו הלומדים שכשמדובר בסכום גדול מאוד אינו מעשי כלל שיוכל לפרוע מיידית, וממילא זה גורם למקבל להצהיר בשתיקתו שלא הפסיד וכן הרוויח למרות שהפסיד או לא הרוויח, והוי כמתחייב רווח בכל מקרה^{יט}. ובבנק לאומי (תשפ"ג) הושמטה תוספת זו. והבנקים הנ"ל שהוסיפו שאם יש לשון בהיתר עיסקא שאינו מועיל להתיר איסור ריבית לא יתבטל ההיתר עיסקא אלא יחול בלעדיו, פתרו בכך גם בעיה זו.

ונראה לומר שאף אם סעיפים אלו בעיתיים הרי סוכם שבמקרה שאין בתנאי ההיתר עיסקא לפתור את בעית הריבית אז תחשב העיסקא לכולה פקדון ואין כאן הלואה כלל, ואע"פ שכמה שמתברר בסעיפים הללו שאפילו אחריות אונסים על המקבל איך אפשר לומר שכולה פקדון הרי נפקד דינו כשומר שפטור באונסים, מ"מ מכיוון ששייך אופן שאין עליו אחריות אונסים כגון שהפסיד את כל עסקו ואז כשכולה פקדון הרי אין

ריט. ושמעתי מהגר"ל ליוש שאכתי י"ל שיכול המקבל שהפסיד להביא עדים על כך אע"פ שאין לו אפשרות לפרוע את היתרה מיד, שהרי אם יתבעו אותו לא תהיה לבנק בריה אלא להגיע עמו להסדר בתשלומים. ברם לנוסח בנק הבינלאומי זה לא יעלה ארוכה שהרי אם לא משלם את היתרה מיד, נחשב שחזר בו מטענת ההפסד ואי רווח.

רכ. קונטרס תקנת רבים.

רכא. שו"ת מהרש"ם ח"א סי' כ.

לה תקנות מיוחדות, קשה לומר שכל מי שקונה זה על דעת התקנות. ברם אף בבנקים כיון שאינו מופיע בתקנון הבנק בצורה ניאותה כיתר התקנות אלא מופיע בשלט התלוי על הקיר, לכן ראוי לחתום עמם על היתר עיסקא פרטי למשנה תוקף [אחד מבעלי החשבון סגייב] ויש לבנקים טפסים מיוחדים לכך החתומים ע"י הנהלת הבנקי¹.

כשהנותן לא יודע שאין המקבל מתעסק במעות ואינו מרוויח

בשו"ת משאת בנימין הובא תשובת בנו ר' אברהם (פ"ד) וזה לשונו: בענין העיסקא ראיתי שערוריה ורבים נכשלים בדבר שאין הלווה נזהר להיות בידו המעות מיוחדים לעסק אלא שולח בו יד להוציאן בעל כורחו לצורכו לאכילה בלחם לאכול ובגד ללבוש, ואלמלא שפירש הלווה עושה כן מדעתו ולא היה המלווה יודע מזה הייתי כמחריש, דאף אם נאמר דהלווה לא הרוויח כלום מעולם מאותן המעות אפילו הכי כשנותן הרווח למלווה אינו עובר משום איסור ריבית בנתינה זו כיון דמתחילה בעיסקא יהיב ליה והשתא נמי דשקיל מלווה מיניה לאו בתורת ריבית קא שקיל מיניה אלא בתורת רווחים ולא קרינן ביה תו לא

תשיך שהרי המלווה בהיתר הוא דלוקח שהמלווה אינו צריך להאמין כי אם בשבועה והשתא הוא אפילו כשהלווה יודע באמת שלא היה לו רווחא לא בשביל כן חייב הוא לישיבע ויכול הוא ליתן רווחא כפי מחשבת המלווה וכדי שלא ישבע אפילו באמת, וכמעשה דינאי המלך שהיו לו ב' אלפים עיירות וכולן נחרבו על שבועת אמת ואין כאן איסור כלל, אמנם כשהמלווה יודע מתחילת ההלוואה דוחקו של הלווה שלצורך פרעון חובו או לצורך אחר הוא לווה המעות וודאי שאין לו היתר ואין מספיק מה שכותב בשטר שבתורת עיסקא נותן לו המעות והוא יודע באמת שמזכר הלווה להוציא המעות לצרכיו ודבר זה מצוי תמיד ואין מי ששרי, עכ"ל. ואח"כ מציע שם שיכתבו בשטר שאם יוציא את המעות לצרכיו אז עסקיו האחרים יעמדו במקומם וכדהובא מהאחרונים לעיל. ודבריו אתו שפיר עם המהלך של הטור האבן הנ"ל שהפרעון במקום שבועה. ודלא כהגינת ורדים הנ"ל שדמי ההתפשרות הם חלק מהרווח.

מתנת הצטרפות

בנק שנותן מתנה למי שפותח אצלו תוכנית חסכון הרי שנותן ריבית

רכב. שיעורי הלכה למעשה מהגר"י לנדו.

רכג. ובשיעורי הלכה למעשה מהגר"י לנדו כ' שאף בנוגע ליחס המשפטי להיתר עיסקא של הבנקים, כשיש חתימה פרטית עם הלקוח אין שופט שמבטל את תוקף ההיתר עיסקא.

מבואר שלכתחילה יש לכתוב אך אינו לעיכובא.

עסקים אסורים וקרבן פנסיה

אם מתעסק המקבל בעסק אסור, כגון מעשה שבת, מלווה בריבית - קניית אג"ח¹, הפקדה בבנק שמלווה בהיתר עיסקא למי שאין לו עסק או נכס, הרי שעושה כן עבור הנותן ובשליחותו. ולגבי קבלת סך ההתפשרות לכאורה תלוי בפלוגתא הגינת ורדים והטור האבן ביסוד דמי ההתפשרות, דלגית ורדים שהם מתוך הרווחים א"כ הרווחים אסורים, ולטור האבן שהם תחליף לשבועה אז יכול ליטלם. ובנוסח היתר עיסקא שבבנקים נאמר שהמתעסק יתעסק בעסקים מותרים, ומועיל כדברי הגמרא במנחות (קח) לגבי מוכר בית בבתי דמהני. אולם כשמשיקיע בקרבן נאמנות דהיינו שהמשיקיע מקבל את כל הרווח והמקבל מקבל משכורת, ואם לא יתן את כל הרווח, הרי הוא בוגד בנאמנותו ועבר על החוק, הרי שהמשיקיע נהנה מרווחים אסורים. ובעיה זו קיימת אצל כל אחד שמקבל תלוש משכורת שהרי מפריש חלק ממשכורתו לקרבן פנסיה שהיא קרבן נאמנות, ולכן בעיני מסלול הלכה שאינם עושים עסקים אסורים.

למי שמלווה לו כסף, ואי אפשר לומר שזה חלק מסך ההתפשרות משום שבשלב זה כלל לא היו רווחים, ולשם כך בנוסחאות היתר עיסקא המעודכנות של הבנקים הוסיפו סעיף שאם יתברר שאין המקבל חייב בסכום המתנה שניתנה לנותן לפני ההתעסקות סכום זה ינוכה מהקרבן. כלומר שנותן לו חלק מהרווח העתידי מראש ואם ישבע שלא הרוויח ינכה לו מהקרבן.

הבנת עקרון ההיתר עיסקא

דעת הסמ"ע (קונטרס הריבית דרך קצרה ד) שהמקבל צריך להבין את עיקר הענין שקיבל מעות לעיסקא ופלגא מלווה פלגא פקדון ויקבל שכר על טרחתו בחלק הפקדון, ברם יכול הנותן להעלים ממנו שנאמן בשבועה על אי רווח אך עכ"פ יסכים בלבו להאמינו. והחכמת אדם (כלל קמג ג) כתב שהסמ"ע ס"ל כהב"ח (סי' קסב ב) לגבי הלואת סאה בסאה בהיתר של יש לו דבעינן שידעו שיש לו, וכתב על זה הש"ך (שם סק"ז) דהיינו לכתחילה.

היתר עיסקא בעל פה

כתב הקצור שו"ע (סי' סו ז) שאם השעה דחוקה ואי אפשר להם לכתוב שטר עיסקא יכולין להתנות בעל פה.

¹ רכז. אג"ח - אגרות חוב, דהיינו כשחברה זקוקה למזומנים מציעה לציבור לרכוש ממנה אגרות חוב, כלומר להלוות לה בריבית וכל שטר חוב נקרא איגרת חוב.

מניה

קרן נאמנות שקונה מניה בחברה שעושה עסקים אסורים כגון קניית אג"ח הרי שהעמית [היינו השכיר שמקבל תלוש משכורת ומפריש ממשכורתו לקרן פנסיה] נעשה שותף באותה חברה, ומה הרוויח בהיתר עיסקא שעשה עם קרן הפנסיה. ברם מטו משמיה מרן הגרי"ש אלישיב^{יב} שרק כשעסקאות הריבית של החברה הם בהיקף גדול שמשפיע על שווי החברה וממילא על שווי המניה אסור, אבל בעסקאות קטנות אין בזה השפעה על שווי המניה ושרי, והביאור שבעל המניה אינו בעלים ממש על החברה אלא רק בעלים לענין הממונות שבה. וכסברת מרן הגרש"ז^ז אויערבך לגבי טבילת כלים של חברה יהודית שיש לגויים מניות בחברה שאינו מחוייב טבילה כיון שלבעלי המניות אין בעלות על גוף הכלים אלא רק על שוויות החברה. וממילא בנידון דידן אם יש השפעה על שווי המניה בעסקאות האסורות יש בזה שייכות לבעל המניה, ואם לאו אין לזה קשר לבעלות של בעל המניה, ועל דבר זה ג"כ צריך פיקוח הלכתי ולכן יש לבחור במסלול הלכה.

חברה בע"מ

דנו האחרונים האם אסרה תורה ריבית שאינה בין לווה למלווה רגילים אלא שאחד מהם הינו 'חברה בע"מ' [חברה בערבון מוגבל] כגון בנק. ואמנם יש שמתירים^{יב} כיון שהזכות לקנות ולמכור וללוות ולהלוות היא של המנהל ולא של הבעלים [בעלי המניות], ואינו דומה לכל הלואה שהמלווה הוא בעל הממון, וי"א שאינו אסור אלא מדרבנן^{יב}, אך דעת כמה פוסקים^{יב} לחלק בין אדם שמלווה לחברה בע"מ לבין אדם שלווה מחברה בע"מ, ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ב סי' סג) חילק כן, וביאר שאם החברה היא הלווה אין איסור כיון שאין כאן אדם המשועבד לפרעון החוב שלוקח אחריות אישית על חובות החברה אלא האחריות היא על נכסי החברה בלבד, ואילו החברה הפסידה את כל נכסיה בעלי החברה אינם צריכים לפרוע משאר נכסיהם, ומכיוון שאין שעבוד הגוף אלא רק שעבוד נכסים לא נחשב לווה לענין איסור ריבית. משא"כ כשהחברה היא המלווה, הלווה משועבד בשעבוד הגוף ככל לווה ואסור. אולם בשו"ת מנחת שלמה (קמא כח) פליג וס"ל שאף באופן שהחברה היא הלווה יש

רכה. קונטרס שיעורי הלכה למעשה מהגר"י לנדו.

רכו. שו"ת מהרי"א הלוי ח"ב סי' נ"ד.

רכז. חלקת יעקב ח"ג סי' ק"צ.

רכח. מהר"ם שיק יו"ד סי' קנ"ח, שו"ת מהרש"ג ח"א סי' ה', שו"ת מהרש"ם ח"א סי' כ'.

איסור ריבית, דחשיב לווה אלא דאיכא אפותיקי מפורש לגבות דווקא מנכסים מסוימים, ומ"מ הסכים שבכהאי גוונא אינו אלא ריבית מדרבנן דאי אפשר לומר שהריבית קצוצה שהרי אילו לא יהיו לחברה נכסים פטור. וי"א **רכט** שאף בכה"ג אסור מן התורה.

חזזה

בהרבה חוזים [שיש בהם ריבית כריבית פיגורים ועוד] יש סעיף שהסכם זה מבטל כל הסכם קודם, לכן יש לצרף את ההיתר עיסקא לחזזה, או להוסיף סעיף שהחזזה כפוף להיתר עיסקא פלוני, ויקפיד לכתוב לאיזה נוסח היתר עיסקא דבסתמא יש לומר שהכוונה לנוסח המהר"ם ואין בו הרבה סעיפים שהתווספו עם בעיות הזמן. כמו כן לעיתים מוזכר בחזזה שאם יש סתירה בין ההסכם לנספח ההסכם קובע, ובכה"ג ההיתר עיסקא צריך להיות מוזכר בחלק ההסכם.

הפיכת הלואה בריבית לעיסקא בהיתר עיסקא

שיגגו ולא עשו היתר עיסקא אי אפשר לעשות היתר עיסקא למפרע,

ולכן על המלווה להחזיר ללווה את הריבית שקיבל ממנו בינתיים, ואם רוצה הלווה יכול לומר לו הריני כאילו התקבלתי^ל, ומכאן ולהבא יכולים להפוך את ההלואה לעיסקא ע"י קנין סודר שהלווה יגביה סודר של המלווה ובתמורה לזה מקנה למלווה חלק בעסקיו^ל.

ויכולים לקבוע אחוזי רווח גבוהים

יותר כדי להשלים את מה שהחזיר לו המלווה בכמה תנאים. **א.** שהעיסקא בתקופה שנותרה יכולה להניב רווח כזה. **ב.** שלא יתנה המלווה את החזר הריבית בזה שיעשה עמו עיסקא מכאן ולהבא. **ג.** שלא יהיה ניכר שסך ההתפשרות כולל גם את תקופת ההלואה, כגון כשהסך גבוה בהרבה מהמקובל בשוק בהיתר עיסקא, או שמחשב לתת בדיוק כהריבית שנתחייב מעיקרא. ואז לא נותר אלא ריבית מאוחרת שאינה ניכרת שהיא מחמת ההלואה ושרי (סי' קס^ו) **רלב.**

שכר שבת

היה מקום לדון בריבית יומית של הבנקים משום שכר שבת כדמצינו במגן אברהם (או"ח סי' שו סק"ז) לגבי ריבית

רכט. הר צבי יו"ד סי' קכ"ו.

רל. ברית פנחס פ"כ טו.

רלא. דגול מרובה על הש"ך סי' קעז סקמ"א.

רלב. ועיין לעיל פרק סז שאף בכה"ג כשמתכוון משום ההלואה ה"ז (סי' קס סק"ג) אליבא דהרמב"ם והש"ך (סק"י) אליבא דהרמ"א אוסרים, אולם רעק"א והחוות דעת (סק"ג) השיגו על זה ומתירים.

והכא נמי אינו רווח על מלאכה בשבת
אלא דמי התפשרות כנ"ל.

תוקף ההיתר עיסקא של הבנקים

בשו"ת דברי יעקב (ח"ב סי' מא) מובא
מכתב תגובה ילי לעוררים
שהבנקים מתייחסים לזה רק כמסמך דתי,
ובו כותב שרוב מורשי החתימה של
הבנקים לא חתמו עד שהבינו את
המשמעות של ההיתר עיסקא וקבלו חוות
דעת מהמחלקה המשפטית שלהם, ובקשו
וקבלו הסבר על כל מילה בהיתר עיסקא.
ולמעשה אושר ע"י בית המשפט שיש
לזה תוקף חוקי, ואפילו אם שופט אחד
יפסוק אחרת אין לו סמכות לבטל מסמך
חוקי שנחתם כדת וכדין, וע"ש באריכות.
והמעין בשטרות היתר עיסקא של
הבנקים יראה כי גדולי הרבנים מאשרים
את תוקפם בחתימתם כגון מרן הגר"נ
קרליץ ומרן הגרי"י פישר.

בהלואה לגוי, ונפק"מ ליו"ט שאחר
השבת, דבלאו הכי הרי הריבית מחושבת
לפי יום מחצות הלילה ועד חצות הלילה
שלמחרת, וא"כ אפשר לומר שהריבית
היא על השעות שבמוצאי שבת, כדכתב
האגרות משה (או"ח ח"ד סי' נט) לגבי ריבית
מבנק של גויים.

ברם יש לומר שמכיוון שאין כאן 'שכר'
אלא 'דמי התפשרות' אינו מוגדר
כשכר שבת, שהרי לדעת הגינת ורדים זו
התפשרות בחלוקת הרווח הכללית
שהרוויח בימות החול, ולדעת הטור האבן
אין זה אלא תשלום על הפטור משבועה
שלא הרוויח, ואע"פ שהנותן מרוויח את
זה על שבת, כתב בשמירת שבת כהלכתה
(פכ"ח הע' קטז) על פי יסוד הגר"ח הלוי
(שבת יט). שאיסור שכר שבת אינו שאסור
להרוויח בשבת אלא שאין לעשות מלאכה
שמשכר ממנה אף שהיא מלאכה
שבעצם מותרת בשבת כגון שמירת פרה,

